

ЩОДО МОЖЛИВИХ ТЕНДЕНЦІЙ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ ДО 2040 РОКУ

К. Є. Войтовський, головний консультант відділу проблем стратегічного планування центру безпекових досліджень НІСД

Починаючи з 1997 року Національна рада з розвідки США кожні чотири роки готує доповіді під назвою «Глобальні тенденції» з прогнозом варіантів світового розвитку на наступні два десятиліття. Мета документа - допомогти президенту, політикам і громадянам підготуватися до майбутнього. У березні 2021 року було оприлюднено сьомий політичний прогноз на наступний період¹.

Автори доповіді «Глобальні тенденції 2040: Більш суперечливий світ» («Global Trends 2040: A More Contested World») дослідили структурні фактори у демографії, навколишньому середовищі, економіці та технологіях, які формують контури майбутнього світу. Вони проаналізували, яким чином ці та інші чинники взаємодіють і впливають на динаміку розвитку індивідуумів і суспільств, держав та міжнародної системи в цілому, і на основі цього розробили п'ять імовірних сценаріїв світового розвитку до 2040 року. Сценарії не є передбаченнями того, що має відбутися, але слугують для вивчення можливих результатів взаємовпливів різних комбінацій структурних факторів та динаміки їх розвитку з урахуванням ключових невизначеностей.

Пандемія COVID-19 нагадала світові про його крихкість і вразливість, а також про ризики глобалізації і взаємозалежності. У прийдешні роки світ може стикнутися із ще суворішими каскадними глобальними викликами, такими як хвороби, зміна клімату, фінансові кризи та можливі наслідки застосування новітніх технологій. Вони тестуватимуть стійкість та гнучкість спільнот, держав та всієї міжнародної системи.

У цьому майбутньому суперечливішому світі спільноти дедалі більше розколюватимуться, оскільки люди прагнуть безпеки у рамках груп, заснованих на усталеній або нещодавно набутій ідентичності. Повсюдно держави різних типів намагаються задовольнити потреби та очікування більш згуртованого, більш урбанізованого та більш спроможного населення. Міжнародна система стає більш конкурентною, зі зростаючим ризиком конфліктів, оскільки держави та недержавні суб'єкти використовують нові джерела влади та руйнують усталені норми й інститути, які забезпечували певну стабільність протягом останніх десятиліть. *Китай, Росія, деякі інші актори різними шляхами підривають демократію та підтримують неліберальні режими.*

¹ GLOBAL TRENDS 2040. URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf

Водночас автори зазначають, що ця динаміка може змінюватися, у світі 2040 року можливі різні сценарії розвитку подій.

Серед основних результатів аналізу тенденцій розвитку, наведених у доповіді, доцільно звернути увагу на такі.

Структурні фактори, які визначають параметри розвитку і є комплексними викликами для людства. Тенденції у сферах *демографії, людського розвитку, навколишнього середовища, економіки та технологій* закладають підвалини та окреслюють межі нашого майбутнього світу. У деяких сферах ці тенденції стають дедалі інтенсивнішими, наприклад зміна клімату, концентрація людей у містах та поява нових технологій. Тенденції в інших сферах є більш невизначеними. Поєднання тенденцій відкриває можливості для інновацій, але також призведе до того, що деякі громади і держави муситимуть докласти значних зусиль, аби впоратись із ними та адаптуватися. Навіть очевидні прогресивні явища, такі як нові передові технології, руйнуватимуть життя та існування багатьох людей, змушуючи їх пристосовуватись та почуватись не впевнено.

Найбільш характерними тенденціями протягом наступних 20 років стануть серйозні *демографічні зрушення*, оскільки глобальне зростання населення сповільнюється, світ швидко старіє. Деякі розвинені держави та країни, ринкові економіки яких ще розвиваються, в тому числі в Європі та Східній Азії, будуть швидше старіти і стикатися зі скороченням населення, що заважатиме економічному зростанню. На відміну від цього, інші країни, що розвиваються, в Латинській Америці, Південній Азії, на Близькому Сході та у Північній Африці отримуватимуть вигоди від наявності більшої кількості населення працездатного віку, що у поєднанні з підвищенням його кваліфікації та покращенням інфраструктури створить можливості для отримання демографічних дивідендів.

За останні кілька десятиліть *розвиток людського потенціалу*, включаючи *охорону здоров'я, освіту, добробут домогосподарств*, призвів до історичних зрушень у кожній частині світу. Багато країн намагатимуться утримати і навіть розвинути ці успіхи. Попередні покращання зосереджувались на основах охорони здоров'я, освіти та зменшення бідності, але наступні рівні розвитку є більш складними і стикаються з перешкодами у вигляді *пандемії COVID-19, потенційного сповільнення глобального економічного зростання, старіння населення, наслідків конфліктів та кліматичних змін*. Ці фактори створюватимуть проблеми урядам, які прагнуть забезпечити освіту та розвинути інфраструктуру, необхідні для підвищення продуктивності своїх зростаючих міських середніх класів в економіці XXI століття. Оскільки деякі країни впораються з цими викликами, а інші ні, зміна світових демографічних тенденцій протягом наступних двох десятиліть *майже напевно посилить диспропорції в економічних можливостях як усередині країн, так і між ними, а також створить більше тиску та суперечностей, пов'язаних з міграцією*.

У *навколишньому середовищі* фізичні наслідки зміни клімату, ймовірно, посиляться протягом наступних двох десятиліть, особливо в 2030-х роках. Підвищення температури супроводжуватиметься посиленням штормів, посух та повеней, таненням льодовиків і крижаних шапок, підвищенням рівня моря. Наслідки будуть непропорційно тяжкими для бідніших регіонів і країн, що розвиваються, та поєднуюватимуться з погіршенням загального стану навколишнього середовища,

створюючи нові уразливості та посилюючи існуючі ризики для економічного процвітання, енергетичної безпеки, здоров'я та забезпеченості продовольством і водою. Для протидії існуючим загрозам уряди, суспільства та приватний сектор, швидше за все, вживатимуть більше заходів для підвищення стійкості та адаптації, але навряд чи зможуть захистити все населення. Загострюватимуться суперечки щодо того, як і наскільки швидко досягти нульових викидів парникових газів.

Протягом наступних двох десятиліть **внутрішня ситуація в країнах і відносини між державами ймовірно формуватимуться кількома світовими економічними тенденціями, такими як зростання державного боргу, ускладненість і фрагментарність умов торгівлі, зрушення в її структурі та нові дисбаланси на ринку праці. Багато урядів можуть втратити гнучкість через зростання боргового тягаря, зміни у правилах торгівлі та вплив великої кількості потужних державних та корпоративних суб'єктів.** Найбільші корпорації, які забезпечують он-лайн ринки для великої кількості покупців та продавців, можуть сприяти постійній глобалізації торгівлі та допомогти меншим компаніям зростати й отримувати доступ до міжнародних ринків. Ці потужні фірми, ймовірно, намагатимуться здійснювати вплив на політичній і соціальній аренах, що може змусити уряди вводити нові обмеження.

Азійські економіки, схоже, готові, хоча потенційно повільніше, продовжувати зростання принаймні до 2030 року. Вони навряд чи зможуть досягти показників валового внутрішнього продукту на душу населення чи економічного впливу існуючих розвинених економік, включно зі США та Європою. Зростання продуктивності залишається ключовою змінною. Збільшення темпів зростання в країнах ОЕСР допомогло б урядам вирішувати проблеми розвитку економічного, демографічного, людського потенціалу та інші, а збільшення темпів зростання в Азії може допомогти країнам уникнути пастки середнього рівня доходу.

Технології можуть полегшити вирішення таких проблем, як зміна клімату і хвороби, але й створити такі нові виклики, як скорочення робочих місць. У всьому світі технології винаходять, використовують, поширюють, а потім відкидають з дедалі більшою швидкістю. При цьому з'являються нові центри інновацій. Протягом наступних двох десятиліть темпи та обсяги технологічних розробок, імовірно за все, збільшуватимуться дедалі швидше, трансформуючи цілий спектр людського досвіду та спроможностей, водночас створюючи нову напругу і розлади всередині та між суспільствами, галузями та державами. Державні і недержавні суперники змагатимуться за лідерство та домінування в науці та техніці з потенційно каскадними ризиками і наслідками для економічної, військової та суспільної безпеки.

Розвиток ситуації у світі. Ці структурні фактори, разом з іншими, будуть перетинатися та взаємодіяти на рівнях суспільств, держав та міжнародної системи, створюючи як можливості, так і проблеми для громад, установ, корпорацій та урядів. **Такі взаємодії, відображаючи різні ідеології та протилежні погляди на найбільш ефективний спосіб організації суспільства та протидії новим викликам, також можуть призвести до ще більшої суперечності на всіх рівнях, ніж це було після закінчення холодної війни.**

У суспільствах зростає роздробленість та суперечки з економічних, культурних та політичних питань. Десятиліття стабільного процвітання та зростання інших

аспектів людського розвитку поліпшили життя в усіх регіонах та підвищили сподівання людей на краще майбутнє. Оскільки ці тенденції стабілізуються і поєднуються зі швидкими соціальними і технологічними змінами, значні верстви населення світу починають ставитись насторожено до установ та урядів, які, на їх думку, не бажають або не можуть задовольнити їх потреби. Заради відчуття спільноти та безпеки люди тяжіють до знайомих та однодумців, ідентифікуючи себе за етнічними, релігійними та культурними ознаками, а також групуючись навколо таких інтересів і справ як екологія. Поєднання нещодавно набутих різноманітних ідентичностей і прихильностей та більш роз'єданого й ізольованого інформаційного середовища виявляє та посилює лінії розломів у державах, збільшує нестабільність.

На **державному рівні** відносини між суспільствами та урядами в кожному регіоні можуть зіткнутися з постійними ускладненнями через зростаючу невідповідність між тим, що громадськість потребує й очікує, та тим, що уряди можуть забезпечити. Населення всіх регіонів отримує дедалі більше інструментів, можливостей і стимулів для агітації за свої соціальні й політичні цілі та висунення більших вимог до урядів щодо пошуку рішень. Водночас уряди зазнають більшого тиску з боку нових викликів та обмежених ресурсів. Цей зростаючий розрив матиме наслідком більшу політичну нестабільність, ерозію демократії та розширення ролі альтернативних постачальників послуг урядування. З часом така динаміка може призвести до значних змін у способах управління людьми.

У **системі міжнародних відносин** жодна держава, ймовірно, не зможе домінувати в усіх регіонах чи сферах, і більш широке коло суб'єктів змагатиметься за формування міжнародної системи й досягнення більш вузьких цілей. Прискорення змін у військовій могутності, демографічних показниках, економічному зростанні, екологічних умовах і технологіях, а також поглиблення розбіжностей щодо моделей урядування, очевидно, ще більше посилить конкуренцію між Китаєм та західною коаліцією на чолі зі США. Суперники змагатимуться за формування глобальних норм, правил та інститутів, тоді як регіональні центри сили та недержавні суб'єкти більше впливатимуть та керуватимуть питаннями, залишеними поза увагою великих держав. Ці різновекторні взаємодії можуть створити більш конфліктне і нестабільне геополітичне середовище, підірвати глобальну багатосторонність, поглибити невідповідність між транснаціональними викликами та інституційними механізмами їх розв'язання.

Протягом двох наступних десятиліть Росія швидше за все залишиться руйнівною (disruptive) потугою навіть у разі скорочення її матеріальних можливостей порівняно з іншими великими гравцями.

Альтернативні сценарії на 2040 рік. Із багатьох невизначеностей стосовно майбутнього було досліджено три ключові питання щодо умов у конкретних регіонах і країнах та політичних виборів населення і лідерів, які формуватимуть глобальне середовище:

- наскільки серйозними є глобальні виклики, що назрівають?
- як держави та недержавні суб'єкти взаємодіятимуть у світі, які спрямованість та вид цієї взаємодії?
- зрештою, які пріоритети держави визначать на майбутнє?

Ці питання лягли в основу **п'яти сценаріїв альтернативних світів у 2040 році.**

За сценарієм *«відродження демократій»* світ переживає відродження відкритих демократій, очолюваних США та їх союзниками. Швидкі технологічні досягнення за сприяння державно-приватного партнерства у США та інших демократичних суспільствах трансформують світову економіку, підвищують доходи та покращують якість життя мільйонів людей у всьому світі. Економічне зростання та технологічні досягнення дають змогу ефективно реагувати на глобальні виклики, зменшують розкол у суспільстві та відновлюють довіру громадськості до демократичних інститутів.

У *«дрейфуючому світі»* міжнародна система є хаотичною та нестабільною, оскільки міжнародні правила та інституції в основному ігноруються такими великими державами як Китай, регіональними гравцями та недержавними акторами. Країни ОЕСР страждають від уповільнення економічного зростання, поглиблення суспільних розбіжностей та політичного паралічу. Китай використовує проблеми Заходу для розширення свого міжнародного впливу, особливо в Азії, але Пекіну не вистачає волі та військової сили, щоб взяти на себе глобальне лідерство, залишаючи багато глобальних проблем, таких як зміна клімату й нестабільність у країнах, що розвиваються, в основному без вирішення.

В умовах *«конкурентного співіснування»* США та Китай надали пріоритет економічному зростанню та відновили міцні торговельні відносини, але ця економічна взаємозалежність існує поряд із суперництвом за політичний вплив, моделі урядування, технологічне домінування та стратегічну перевагу. Ризик великої війни низький, а міжнародна співпраця та технологічні інновації роблять глобальні проблеми придатними до швидкого вирішення розвиненими економіками, але довгострокові кліматичні проблеми залишаються.

За сценарієм *«роз'єднаності»* світ роздроблений на кілька економічних та безпекових блоків різного розміру та потужності, згуртованих навколо США, Китаю, Європейського Союзу (ЄС), Росії та кількох регіональних держав; ці блоки орієнтовані на самодостатність, стійкість та оборону. Інформаційні потоки, ланцюжки поставок переорієнтовані, а міжнародна торгівля порушена. Вразливі країни, що розвиваються, опиняються між цими блоками, а деякі з них перебувають на межі перетворення у неспроможні держави (*failed states*). Глобальні проблеми, зокрема зміна клімату, вирішуються вибірково, якщо взагалі розглядаються.

Сценарій *«трагедії та мобілізації»* передбачає, глобальна коаліція, очолювана ЄС і Китаєм, у співпраці з неурядовими організаціями та оновленими міжнародними інституціями впроваджує далекосяжні зміни, спрямовані на вирішення проблем клімату, виснаження ресурсів та бідності після глобальної катастрофи, спричиненої кліматичними подіями та погіршенням стану навколишнього середовища. Багатіші країни приходять на допомогу біднішим в управлінні кризою, а потім переходять до низьковуглецевої економіки за допомогою широких програм допомоги та передачі передових енергетичних технологій, усвідомлюючи, наскільки швидко ці глобальні виклики поширюються через кордони.

Слід зауважити, що всі окреслені у доповіді структурні фактори і тенденції суспільного розвитку більшою чи меншою мірою впливатимуть і на Україну, а відтак необхідно зосередити увагу на підвищенні національної стійкості й визначенні ефективних шляхів протидії широкому спектру ризиків і загроз.